

І.М. Баркалова

Донецький національний університет, Україна

ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НІМЕЧЧИНИ В КОНТЕКСТІ ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН У 1950-і рр.

Стаття присвячена аналізу внутрішніх політичних змін в Німеччині, що згодом обумовили зміну економічного курсу та зовнішньої політики в цілому. Здійснений порівняльний аналіз ефективності формування нового економічного курсу та соціального характеру економічних перетворень у ФРН та НДР.

Актуальність обраної теми в першу чергу обумовлена тим, що сучасна міжнародна економічна інтеграція відбувається під впливом низки факторів світового розвитку, серед яких найсуттєвішими є глобалізація і регіоналізація. Хоч, на перший погляд, глобалізація і регіоналізація є процесами протилежного напрямку, вони не виключають, а доповнюють одне одного. На регіональному рівні конкретизуються, організаційно упорядковуються, моделюються інтеграційні процеси, які на глобальному рівні мають узагальнений характер. Поступово розширюючись, регіональні організації відпрацьовують механізм економічного співробітництва, який стає надбанням світової спільноти на глобальному рівні. Інтеграційні процеси відбуваються з неоднаковою глибиною й інтенсивністю в різних регіональних угрупованнях. Це залежить від загального рівня розвитку країн регіону і рівня поглиблення територіального поділу праці між ними. За ступенем інтегрованості виокремлюються такі регіональні інтеграційні об'єднання країн: зона преференційної торгівлі, вільний торговельний простір (або зона вільної торгівлі), митний союз, спільний ринок, економічний союз. Серед найвідоміших регіональних об'єднань слід назвати ЄС, НАФТА та СНД. Становлення й розвиток західноєвропейської інтеграції відбувається у досить тривалий строк – півстоліття. Пояснюється така повільність тим, що, поряд із позитивними умовами інтеграції в регіоні, є й ускладнюючі моменти. До них належить досить значний перепад економічних потенціалів країн-членів, неоднаковий рівень економічного розвитку. Загальноєвропейська економічна інтеграція відбувається в міру формування політико-правових, економічних і соціальних умов та передумов включення східноєвропейських країн до ЄС. В Копенгагені глави держав та урядів ЄС в червні 1993 р. затвердили критерії, яким повинні будуть відповідати європейські країни, перш ніж вони зможуть вступити до Союзу [1]. До них, зокрема, належать: стабільні інститути, правова держава, гарантії прав людини і поважання меншин, функціонуюча ринкова економіка. По-друге, зараз у наукових і політичних колах, у державних інститутах України та інших країн СНД широко розповсюджені не тільки позитивні оцінки результатів 50-річного розвитку європейської інтеграції, але й заклики до перенесення її досвіду на вітчизняний простір. Разом з тим багато спеціалістів-міжнародників досить скептично оцінюють здійснення подібних проектів, вважаючи, що для цього потрібні цілком об'єктивні передумови, а головне – потрібен час.

Історично найбільш рельєфно інтеграційні процеси виявились в Західній Європі. Проблема євроінтеграції на її початковому етапі (на прикладі Німеччини) є надзвичайно актуальною, проте малодослідженою. У сучасній українській історіографії немає ґрунтовної праці, яка б всебічно розкрила особливості поетапного становлення перших наднаціональних, наддержавних об'єднань в Європі й участь та роль у цьому процесі Німеччини. Є поодинокі праці дослідників-германістів А.І. Кудряченка [2], О.М. Майборода [3], В. Копійки, Т. Шинкаренка [4], які обмежуються загальною характеристикою політичної діяльності урядової партії протягом другої половини минулого століття.

Досвід правового регулювання зовнішньоекономічних відносин у країнах-учасницях ЄС аналізувався в роботах В.К. Мамотова [5, с. 43], Г.Л. Знаменського [6], І.П. Кияниці [7]. Крім того, вказана проблема висвітлювалася в роботах російських дослідників, зокрема А.В. Грибачова, П.А. Даманова, І.Л. Іванова, Я.Ю. Климова, А.М. Суміна, Т.Д. Аїткулова, Л.Ю. Василевської, В.В. Єгорова, А.Г. Давтяна, С.С. Треушнікова, Є.А. Кравченко та ін.

Таким чином, автор вважає за належне зробити висновок, що тема, яка розглядається, не просто актуальна для України, а життєво важлива. Однак, незважаючи на беззаперечну актуальність і важливість даної проблеми, літератури щодо неї явно недостатньо. На підставі цього логічною виглядає необхідність сформулювати мету і завдання дослідження.

Метою даної статті є висвітлення зародження європейської інтеграції на прикладі Німеччини, важливим завданням цієї теми є дослідження формування нового економічного курсу та соціального характеру економічних перетворень в контексті політичних змін всередині держави.

Після повного економічного колапсу в кінці Другої світової війни наступила епоха розколу країни (1949 – 1990) на дві німецькі держави з принципово новими економічними умовами.

Перші вибори в бундестаг були проведені в серпні 1949 року. Більшість місць в парламенті отримала коаліція ХДС/ХСС (Християнсько-демократичний союз, який утворював у бундестазі блок з чинним тільки в Баварії Християнсько-соціалістичним союзом) (139 місць), за нею слідувала Соціал-демократична партія Німеччини (131 місце). Вільно-демократична партія отримала 52 місця, комуністи – 15, 65 місць, що залишилися, поділили дрібніші партії. У лавах ХДС і СДПН було багато політиків, які виступали за створення уряду «великої коаліції» ХДС і СДПН, але лідери християнських демократів і СДПН Конрад Аденауер і Курт Шумахер відкинули цей план.

Замість цього Аденауер організував правоцентристську коаліцію в складі ХДС/ХСС, ВДП, Німецької партії. У 1953 році до неї приєдналася партія, створена німецькими переселенцями зі Східної Європи (до 1955 року). Коаліція протрималася у влади до 1950 року, коли її лави покинула ВДП. Їй на зміну прийшов кабінет ХДС/ХСС та Німецької партії [8].

Конрад Аденауер, який увійшов в політику вже на початку століття і був активним противником нацистського режиму (за що потрапив до в'язниці), залишався на посту канцлера до 1963 року. Хоча «старий», як називали його німці, зосередив свої зусилля на зовнішньополітичних справах, своїм успіхом він зобов'язаний у першу чергу «західно-германському економічному диву». У 1949 році постраждале від війни народне господарство виробляло всього 89% від продукції 1936 року, але вміла економічна політика дозволила вивести Західну Німеччину на безпрецедентно високий рівень добробуту. У 1957 році західнонімецька промисловість при міністрі економіки Людвігу Ерхарді подвоїла виробництво порівняно з 1936 роком, і ФРН встала в ряд провідних промислових держав світу. Надзвичайно швидке відновлення і розвиток господарства ФРН у післявоєнний період зробили її однією з провідних світових економічних держав, що кинула виклик США та Японії. Економічне зростання дозволяло впоратись з безперервним потоком біженців зі Східної Німеччини, причому число безробітних постійно скорочувалося. На початок 1960-х років Західна Німеччина змушена була піти на масове залучення іноземних робітників (гастарбайтерів) з Південної Європи, Туреччини і Північної Африки.

Аденауер з самого початку був прихильником європейської інтеграції. У сфері зовнішньої політики він твердо прагнув до досягнення двох взаємопов'язаних цілей – відновлення повного суверенітету Західної Німеччини, для чого необхідно було завоювати довіру американців і французів. Важливим кроком у цьому напрямку був вступ Західної Німеччини в створене у 1951 році Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС), членами якого стали Франція, Італія, Бельгія, Нідерланди та Люксембург та Європей-

ського економічного співтовариства (ЄЕС) у 1957 році [9]. У 1955 році Федеративна Республіка Німеччина стала членом НАТО.

Зростання престижу ФРН на Заході і добробуту всередині країни, а також страх перед комуністичною загрозою – все це сприяло тріумфу ХДС на виборах. Блок ХДС/ХСС став провідною політичною силою на всіх виборах у бундестаг з 1949 по 1969 роки. Нова пенсійна програма вивела ФРН на лідируючі позиції в цьому питанні. У виробничій сфері профспілки домоглися прийняття в 1951 – 1952 роках законів про участь робітників в управлінні підприємствами (сталеливарної та вугільної промисловості). На руку ХДС/ХСС зіграли придушення радянськими військами виступів робітників у Берліні в 1953 році і радянське вторгнення в Угорщину для упокорення повстання в 1956 році. У той же час прогресивні соціальні реформи не дали можливість соціал-демократам збільшити кількість своїх прихильників [8].

Протягом всього післявоєнного періоду в ФРН не вважалися прийнятними ні централізоване економічне планування, ні необмежене вільне підприємництво. У системі соціального ринкового господарства робочий розглядався не як простий придаток машини, а як учасник процесу управління промисловим підприємством, мав право на «участь» у справах фірми. До обов'язків федерального уряду входив нагляд за поставанням підприємств базовими продуктами промислового виробництва, такими, як вугілля, сталь і електроенергія, а також стимулювання економічного розвитку з метою зменшення нерівномірності в розподілі доходів і соціальних благ, запобігання виникненню економічно неблагополучних регіонів і, зокрема, сприяння структурній перебудові в депресивних районах, де відзначено швидкий занепад традиційних галузей.

У НДР Соціалістична єдина партія Німеччини (СЄПН) і чотири дрібні партії, що контролювалися нею, повністю визначали соціальне, політичне, економічне життя країни. НДР мала «соціалістичну» економіку радянського типу, у якій всі засоби виробництва і обміну були державною власністю. Найважливіші рішення в господарській сфері приймалися невеликою групою партійних лідерів правлячої СЄПН. У ході проведеної в 1950-і роки націоналізації східнонімецькі фірми були в правовому відношенні перетворені в так звані народні підприємства. Реалізація планових рішень перебувала в руках групи галузевих міністерств. Хоча директивні рішення, що приймалися центральними органами, виконувалися відповідно до річних планів, система в цілому була надзвичайно негнучкою і не здатною до змін [10].

Оскільки Німецька Демократична Республіка була створена як держава прорадянської орієнтації, вона стала однією із засновниць Ради економічної взаємодопомоги (РЕВ) у 1949 та Організації Варшавського договору в 1955. До того часу ФРН вже була визнана більшістю некомуністичних держав, а НДР – тільки комуністичними країнами.

Західна Німеччина робила спроби ізолювати НДР у міжнародних справах і не визнавала Східну Німеччину як незалежну державу. Відповідно до «доктрини Хальштейна» (за іменем Вальтера Хальштейна, радника Аденауера із зовнішньої політики), Західна Німеччина йшла на розрив дипломатичних відносин з будь-якою країною, що визнала НДР [8].

Економічне відставання НДР від ФРН доводиться також і даними статистики. Величина валового внутрішнього продукту (ВВП) НДР становила всього 10% від західнонімецького рівня. Продуктивність праці становила третину від західнонімецької, таким же був розрив у середній заробітній платі на одного працівника, а середній фактичний дохід (після сплати податків тощо) працівника НДР досягав приблизно половини доходу працівника у ФРН [1].

Таким чином, до 1960-х років ФРН стала безперечним економічним лідером ЄЕС. НДР відрізнялася від інших країн радянського блоку своєю високорозвиненою економікою (до 1945 року), що була частиною єдиного господарського комплексу Німеччини. Незважаючи на величезні руйнування військового часу і післявоєнний демонтаж промисловості та інфраструктури (наприклад, поставки рухомого складу залізниць в Ра-

дьянський Союз за рахунок репарацій), Східна Німеччина все ж успадкувала важливі галузі промисловості, транспортну мережу, що відповідає потребам країни, і добре розвинену систему освіти і підготовки кадрів.

Таким чином, історія економічного відродження та формування економічної політики Німеччини після Другої світової війни являє собою один з прикладів успішної реалізації ідей лібералізації економіки при збалансованій участі держави в економічному житті країни і забезпеченні соціального характеру економічних перетворень. Необхідними умовами успіху післявоєнного відновлення Німеччини стали зовнішні («план Маршалла») і внутрішні (політична стабільність, політична підтримка реформ, грошова реформа, лібералізація цін і торгівлі, в тому числі зовнішньої, спрямоване та обмежене втручання держави в господарське життя) чинники [11].

Повоєнна відбудова Німеччини заклала фундамент для «економічного дива» – швидкого зростання німецької економіки в 50 – 60-х роках, забезпечила положення ФРН в європейській економіці протягом другої половини ХХ століття і стала економічною основою об'єднання Німеччини наприкінці ХХ століття [8].

ЛІТЕРАТУРА

1. Европейский союз: Прошлое, настоящее, будущее. Документы Европейского Союза. – М., 1994. – Т. 1.
2. Кудряченко А.І. Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини (1970 – 1991) / Кудряченко А.І. – К., 1996.
3. Майборода О.М. Конрад Аденауер (1876 – 1967) – ініціатор європейської інтеграції / О.М. Майборода // Науковий вісник Дипломатичної академії при МЗС України. – К., 2000. – Вип. 4. – С. 306-318.
4. Копійка В. Європейський союз: заснування і етапи становлення / В. Копійка, Т. Шинкаренко. – К., 2001.
5. Монне Ж. Реальность и политика. Мемуары / Ж. Монне ; пер. с фр. – М., 2001. – С. 43.
6. Концепция модернизации хозяйственного законодательства на базе Хозяйственного кодекса Украины (Проект) // Проблемы хозяйственного права и методика его преподавания : сборник науч. трудов / редкол. : В.К. Мамутов, Г.Л. Знаменский и др. ; НАН Украины. Институт экономико-правовых исследований. – Донецк : ООО «Юго-Восток, ЛТД», 2006. – С. 417-443.
7. Кияница И.П. Имплементация норм международного права в правовой системе ФРГ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 / И.П. Кияница ; НАН Украины. Институт государства и права им. В.М. Корещого. – К., 2004. – 17 с.
8. Германия. Экономическая география ФРГ и ГДР / [Жирмунский М.М., Засухин А.А., Игрицкая Л.Б., Штуцер Н.П.]. – М., 1959.
9. Договор, учреждающий Европейское объединение угля и стали // Угроза плана Шумана. Приложение. – М., 1954. – С. 151-188.
10. Шебанов А.Н. Европейское объединение угля и стали / Шебанов А.Н. – М., 1968.
11. Копійка В.В. Європейський Союз: історія і засади функціонування : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / В.В. Копійка, Т.І. Шинкаренко. – К. : Знання, 2009. – 751 с.
12. Декларация Шумана // Европа: новое начало. – М., 1994.
13. Мамутов В.К. Повніше використовувати техніко-юридичні засоби удосконалення законодавства / В.К. Мамутов // Право України. – 2008. – № 2. – С. 3-8.
14. Treaty on European Union // Official Journal C 191. – 29 July 1992. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>

И.Н. Баркалова

Формирование экономической политики Германии в контексте политических изменений в 1950-е гг.
Статья посвящена анализу внутренних политических изменений в Германии, которые впоследствии обусловили изменение экономического курса и внешней политики в целом. Осуществлен сравнительный анализ эффективности формирования нового экономического курса и социального характера экономических изменений в ФРГ и ГДР.

I.M. Barkalova

Forming of Economic Policy in Germany in the Contest of Political Changes in the 1950s

The article is devoted to the analysis of internal political changes in Germany, which afterwards stipulated the change of economic course and foreign policy in general. The researcher has done the comparative analysis of the efficiency of new economic course forming and social character of economic changes in the Federal Republic of Germany and the German Democratic Republic.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2011.